

Albert NOWACKI

TOŻSAMOŚĆ NARODU W DOBIE NIEPODLEGŁOŚCI
Międzynarodowa Konferencja Naukowa
„Współczesne przemiany na Ukrainie
Kultura – język – literatura – religia”
KUL, Lublin, 11-12 X 2012

Od dawna powszechnie wiadomo, że tematyka ukraińska jest w Polsce niezwykle popularna. Świadczą o tym nie tylko przedsięwzięcia podejmowane na arenie politycznej, ale też i te natury kulturalnej oraz naukowej. W świecie nauki polskiej wyraźnie widać ożywione zainteresowanie kwestią ukraińską tak w dziedzinach politologii czy studiów ekonomicznych, jak też religioznawstwa, kulturologii, literaturoznawstwa czy językoznawstwa. Jednym z przykładów takiego otwarcia nauki polskiej na Ukrainę jest zorganizowana przez Komisję Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Lublinie oraz Katedrę Literatury Współczesnej Instytutu Filologii Polskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II międzynarodowa konferencja naukowa pod hasłem „Współczesne przemiany na Ukrainie: kultura – język – literatura – religia”. Konferencja odbywała się w dniach 11 i 12 października 2012 roku; miejscem obrad był gmach Collegium Norwidianum KUL. Honorowy patronat nad tym ważnym spotkaniem naukowym objęli ambasador Ukrainy Markijan Małszyk oraz prezydent miasta Lublina Krzysztof Żuk.

Celem tej ciekawej konferencji naukowej było zaprezentowanie problemów związanych ze współczesnymi przemianami w sferze obyczajowości Ukraińców i w ich języku, w dziedzinie najnowszej literatury ukraińskiej, w świadomości i praktykach religijnych społeczeństwa ukraińskiego i w najnowszej sztuce ukraińskiej (w rozmaitych jej postaciach).

Tematyka konferencji zgromadziła na obradach uczestników reprezentujących zarówno polskie, jak też i zagraniczne ośrodki badawcze. Obecni byli prelegenci z Lublina, Wrocławia i Krakowa, przybyli też goście z Hamburga; dosyć licznie reprezentowane były ukraińskie ośrodki badawcze: Kijów, Lwów i Charków.

Uczestników konferencji powitała prof. Mirosława Ołdakowska-Kuflowa – przewodnicząca Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych w Lublinie oraz kierownik Katedry Literatury Współczesnej Instytutu Filologii Polskiej KUL. W kilku słowach scharakteryzowała ideę przewodnią spotkania oraz zapoznała zebranych z obszarami działań kierowanej przez nią Komisji PAN, następnie zaś zwróciła się do dziekana Wydziału Nauk Humanistycznych KUL prof. Huberta

Łaszkiewicz z prośbą o oficjalne otwarcie obrad.

Profesor Łaszkiewicz przywitał gości jako gospodarz miejsca i wyraził radość z przybycia licznych prelegentów, a także słuchaczy, przede wszystkim zaś znacznej liczby studentów. Dziekan wyraził także wdzięczność za inicjatywę zorganizowania konferencji mającej na celu refleksję nad przemianami mentalnościowymi, politycznymi, społecznymi i kulturowymi we współczesnej Ukrainie. Podkreślił, że tematyka naukowego spotkania jest mu szczególnie bliska, gdyż jako historyk badający dzieje obszaru Europy Środkowo-Wschodniej żywo interesuje się wydarzeniami, które mają miejsce u naszego wschodniego sąsiada. Na koniec zachęcił uczestników do aktywnego udziału w obradach oraz intensywnej wymiany poglądów, dzielenia się opiniami i spostrzeżeniami.

Sesja przedpołudniowa poświęcona była zagadnieniom związanym z szeroko rozumianymi przemianami kulturowymi współczesnej Ukrainy. Jako pierwsza wystąpiła prof. Łarysa Briuchowecka z Akademii Kijowsko-Mohylańskiej, która wygłosiła odczyt „Ukraińskie kino: oznaki niewydymych zmian” [„Kino ukraińskie: oznaki niewidzialnych zmian”]. W swoim interesującym wystąpieniu prelegentka omówiła sytuację współczesnego kina ukraińskiego. Na wstępie przypomniła chlubne tradycje tej kinematografii z czasów, kiedy Ukraina wchodziła jeszcze w skład Związku Radzieckiego. Przywołała osiągnięcia tak zwanego ukraińskiego kina poetyckiego oraz wspaniałe tradycje ukraińskiego filmu dokumentalnego. W dalszej części swego wystąpienia profesor Briuchowecka skupiła się na analizie stanu współczesnej ukraińskiej sztuki filmowej, która – jej zdaniem – przeżywa obecnie głęboki kryzys. Prelegentka argumentowała, że za początek tej niekorzystnej sytuacji należy uznać rok 1993, kiedy ukraińska Rada Najwyższa wykreśliła sztukę filmową z listy

instytucji finansowanych z budżetu państwa. Zdaniem profesor Briuchoweckiej fakt ten spowodował na Ukrainie postępujący kryzys instytucji filmowych, które od tego czasu zmagają się z nieustannym brakiem środków finansowych. Prelegentka wyjaśniła, że ukraiński rynek zdominowały produkcje zagraniczne – rosyjskie lub zachodnie, natomiast zdecydowana większość współczesnej produkcji rodzimej to filmy o niskiej wartości artystycznej, które również niewiele mają wspólnego z ukraińską przestrzenią kulturową. Ukraińskie filmy produkowane są raczej po to, by „sprytni” reżyserzy mogli pozyskiwać pieniądze od nieświadomych inwestorów. Ten zdecydowanie minorowy ton wypowiedzi złagodzony został konstatacją, że wysoką jakość zachowują powstające obecnie filmy dokumentalne.

Na uwagę zasługiwało także wystąpienie dr Mirosławy Kaweckiej z Katedry Literatury Ukraińskiej Instytutu Filologii Słowiańskiej KUL, noszące tytuł „Barok jako punkt odniesienia we współczesnej kulturze ukraińskiej”. Na początku referentka mówiła o niezwykle silnej tradycji nurtu barokowego w kulturze ukraińskiej, odwołując się przy tym do przykładów z architektury i literatury; przypominała przy okazji dokonania takich mecenasów, jak Piotr Mohyla. W opinii doktor Kaweckiej barok pełnił istotną, twórczą rolę w ukraińskiej przestrzeni kulturowej, fakt ten jednak – jak podkreślała – był w literaturoznawstwie ukraińskim konsekwentnie pomijany ze względu na wytyczne władz komunistycznych, które w estetyce barokowej upatrywały nośnika treści religijnych. Prelegentka przekonywała, że współczesna kultura Ukrainy ponownie otwarła się na tę estetykę. Powoływała się w związku z tym na twórczość ukraińskiego pisarza Wałerija Szewczuka oraz badania prowadzone przez Leonida Uszkałowa czy Olenę Jurczyk.

Interesujący był również referat prof. Stefanii Andrusiw z Katolickiego

Uniwersytetu Lubelskiego zatytułowany „Współczesne literaturoznawstwo ukraińskie w sytuacji nieustannego «między»”. Profesor Andrusiw zauważyła, że literaturoznawstwo ukraińskie, jak też i cała kultura, po krótkim rozkwicie na przełomie wieków dziewiętnastego i dwudziestego oraz w latach dwudziestych ubiegłego wieku, w latach trzydziestych doznały ogromnych strat. Zdaniem prelegentki było to skutkiem działania podwójnej presji: nie tylko totalitarnej, ze strony reżimu stalinowskiego, a także i kolonizatorskiej. W związku z tym po odzyskaniu przez Ukrainę niepodległości w roku 1991 przed ukraińskimi badaczami literatury postawione zostało trudne zadanie tworzenia tej dziedziny nauki niemal od podstaw. Stefania Andrusiw zauważyła, że mimo pojawiania się coraz większej liczby autorów oraz ciekawych tekstów, inicjatyw i wydarzeń, we współczesnym literaturoznawstwie ukraińskim wciąż obecne są skłonność do konserwatyizmu, inercja myślenia, strach przed zmianami oraz przeróżne stereotypy i kompleksy z przeszłości. Ukraińska nauka o literaturze, podobnie zresztą jak i całe społeczeństwo, utknęła w sytuacji nieustającego „między”: między strukturami przeszłości (podano tu przykłady instytucji naukowych sowieckiej proweniencji, braku możliwości dostępu do literatury naukowej w językach obcych, ograniczonych środków finansowania nauki, korupcji) a współczesnością. W konkluzji badaczka podkreśliła, że wewnętrznie literaturoznawstwo ukraińskie jest już gotowe przewyciężyć demony swojej przeszłości.

Niezwykle zajmujące było wystąpienie dr Natalii Kołesniczenko-Bratuń z Ukraińskiej Akademii Dyplomatycznej w Kijowie „Współczesna sytuacja kulturowa na Ukrainie w kontekście debat sejmowych”, które poświęcone zostało analizie ostatnich wydarzeń na ukraińskiej scenie politycznej. Na wstępie prelegentka opo-

wiedziała o sytuacji instytucji kulturalnych na Ukrainie, które w jej opinii rozwijają się systematycznie mimo problemów z finansowaniem ich przez rząd. Zasadniczą część referatu stanowiły jednak rozważania dotyczące wydarzeń w polityce ukraińskiej, które miały miejsce w ciągu ostatnich kilku miesięcy: najważniejszym z nich było uchwalenie przez parlament tak zwanej ustawy o językach mniejszości narodowych. Referentka wyraziła przekonanie, że wspomniana ustawa godzi w ukraiński interes narodowy i jest elementem kampanii wyborczej przed najbliższymi wyborami do parlamentu ukraińskiego. Przypomniała, że ustawa ta wzbudziła wielkie kontrowersje w społeczeństwie ukraińskim, także wśród polityków opozycji. Jej następstwem ma być reforma oświaty, która zagraża pomniejszeniem znaczenia języka ukraińskiego jako języka państwowego.

Ostatnią prelegentką w sesji przedpołudniowej była dr Joanna Bobula z Uniwersytetu Jagiellońskiego, która przedstawiła referat zatytułowany „«Kulturowi terroryści»». Problemy artysty we współczesnym teatrze ukraińskim”. Podjęła w nim analizę sytuacji współczesnego teatru ukraińskiego. Zdaniem prelegentki współczesne teatry niezależne nie znajdują się w obszarze zainteresowań instytucji państwowych odpowiedzialnych za kulturę wyższą, a w związku z tym mają problemy z finansowaniem z budżetu państwa. Teatr państwowy z kolei boryka się z problemami repertuarowymi – większość propozycji to stare i neutralne politycznie komedie, rzadziej dramaty. Doktor Bobula zauważyła, że we współczesnej ukraińskiej przestrzeni teatralnej brakuje tak zwanego teatru politycznego, dramaturgii poruszającej aktualne problemy polityczne i społeczne. W tej sytuacji reżyserzy zmuszeni są do sięgania po adaptacje współczesnej prozy (Jurija Andruchowycza, Oksany Zabuzko czy Dzwinki Matiasz), a to z kolei powoduje, że teatr ukraiński rozwija się bez udziału

łu współczesnych dramaturgów. Badaczka argumentowała, że wobec tej sytuacji zaistniała potrzeba uprawiania swoistego „terrorizmu kulturalnego” jako sposobu wywierania presji na ukraińskie władze.

Wznowione po przerwie obrady rozpoczęła dr Natalia Kostiak z Hamburga, która przedstawiła referat: „Mowna polityka ukrajinśkoji derżawy: prystosuwannia jewropejskoho doswidu do postkolonialnych realij” [„Polityka językowa państwa ukraińskiego: przystosowanie doświadczeń europejskich do realiów postkolonialnych”]. Ze względu na swą tematykę wystąpienie to niejako uzupełniło referat Natalii Kołesniczenko-Bratuń. Doktor Kostiak wielokrotnie podkreślała, że polityka językowa jest na Ukrainie wykorzystywana jako jedna z technik manipulacji w trwającej właśnie kampanii wyborczej do parlamentu. Mówiła o różnych doświadczeniach Europy i Ukrainy, zwracając uwagę słuchaczy szczególnie na fakt, iż w przeciwieństwie do doświadczenia krajów Europy Zachodniej, w tym także Polski, dla ukraińskich elit politycznych język narodowy nie stanowi wartości samej w sobie. Konkludując, prelegentka podkreśliła, że wprowadzenie przez ukraińską Radę Najwyższą ustawy o językach mniejszości narodowych¹ nie spowodowało wzrostu poparcia proprezydenckiej Partii Regionów, co – jej zdaniem – może świadczyć o tym, że społeczeństwo ukraińskie dojrzewa i nie zgadza się z polityką rządu.

Wokół problemów współczesnego języka ukraińskiego koncentrowały się także referaty dr. Przemysława Jóźwikiewicza z Uniwersytetu Wrocławskiego „UANET – fakt czy melodia przyszłości? Rozważania językoznawcy” oraz dr Oksany Baraniwskiej z Uniwersytetu Jagielloń-

skiego „Mowa ukrajinśkich elektronnych ZMI” [„Język ukraińskich elektronicznych środków masowego przekazu”]. W swoim wystąpieniu, wzbogaconym o prezentację multimedialną, doktor Jóźwikiewicz nakreślił obraz ukraińskiej przestrzeni internetowej. Jak stwierdził, język ukraiński w przestrzeni wirtualnej zaśmiecany jest licznymi zapożyczeniami z języka angielskiego bądź rosyjskiego, a nierzadko w ogóle zastępowany językiem rosyjskim. Do podobnych wniosków doszła również doktor Baraniwska, obserwując ukraińskie portale prasowe i internetowe wydania gazet.

Obrady zakończyła ożywiona dyskusja, w której uczestnicy mieli szansę przedstawić swój punkt widzenia, a następnie odbyła się projekcja filmu dokumentalnego na temat twórczości Tarasa Szewczenki (prezentację filmu przygotowała prof. Łarysa Briuchowecka).

Drugi dzień obrad rozpoczął się wystąpieniem dr. Alberta Nowackiego z KUL, który zaprezentował referat „20 lat bez cenzury. Kierunki zmian współczesnej prozy ukraińskiej”. Prelegent zwrócił uwagę na fakt, że po odzyskaniu przez Ukraińców niepodległości w roku 1991 w ich kulturze nastąpiły daleko idące zmiany, które uwidoczniły się przede wszystkim w literaturze. Po długich latach ograniczeń i cenzury literatura ukraińska podjęła przerwany pod koniec lat dwudziestych ubiegłego wieku proces modernizacji, a w związku z tym jej twórcy zaczęli sięgać po motywy i wzorce eksploatowane na Zachodzie Europy i z powodzeniem stosować je na rodzimym gruncie. Rozwiązania wymagają jeszcze problemy związane z organizacją rynku księgarskiego, dystrybucją oraz trudności wynikające z braku odpowiedniej atmosfery politycznej.

Spore zainteresowanie wzbudził referat prof. Ołeha Bondara z Ukraińskiej Narodowej Akademii Sztuk Pięknych w Kijowie zatytułowany „Problema zberežen-

¹ Ustawa ta przewiduje, że języki regionalne i języki mniejszości narodowych mogą pełnić rolę równoległego języka urzędowego.

nia i nowatorskocho widtworennia tradycij w suczasnij sakralnij architekturi Ukrainy” [„Kwestia zachowania i nowatorskiego odtworzenia tradycji we współczesnej ukraińskiej architekturze sakralnej”]. Oповідаł on o swoim autorskim stylu architektonicznym, który polega na łączeniu metod artystycznych z matematycznymi. W rezultacie połączenia tych metod uzyskał możliwość zastosowania struktur geometrycznych w formowaniu architektonicznym. Prelekcji towarzyszyły prezentacja multimedialna oraz krótki film ukazujący zrealizowane już projekty architektoniczne w dziedzinie budownictwa sakralnego – kilka wybudowanych i już funkcjonujących cerkwi, łączących w swej konstrukcji tradycję z nowatorstwem.

Problemy literaturoznawstwa ukraińskiego oraz translatoologii pojawiły się także w wystąpieniach dr. Andrija Sawencia („Wymiary religijne poezji polskiej w tłumaczeniach ukraińskich: tłumacz jako bariera”), dr. Ałły Krasnokutskiej („Oksana Zabużko: «smert’ awtora» jak doswid rekonstrukcji/prowidencji tekstu” [„Oksana Zabużko: «śmierć autora» jako doświadczenie rekonstrukcji/prowidencji tekstu”]), mgr Marjany Kril („Roman i nawkoło romanu. «Zapysky² ukraińskoho samaszedszoho» Liny Kostenko” [„Powieść i wokół powieści. «Zapiski ukraińskiego obłąkanego» Liny Kostenko”]) oraz mgr Krystyny Gerasymiw („Idea narodowo-religijnej jedności Ukraińców w pracy metropolity A. Szeptyckiego *Jak budować dom ojczyzny. Współczesne odczytanie*”).

Pierwszy z prelegentów poruszył problem przekładalności poezji oraz zwrócił uwagę na istotną rolę tłumacza w procesie ekwiwalentnego przekładu dzieła literackiego z języka wyjściowego na język docelowy. Za pomocą licznych przykładów doktor Saweneć wykazał, że brak kompe-

tencji językowych u osoby dokonującej przekładu lub nietrafny wybór translator-ski może prowadzić do znaczącej ingerencji w przekaz ideologiczny dzieła literackiego w języku przekładu.

Doktor Krasnokutśka z kolei podzieliła się swoimi refleksjami nad twórczością wybitnej pisarki ukraińskiej, Oksany Zabużko, a zwłaszcza nad książką *Knyha buttia. Hława czetwerta*³ [„Księga Rodzaju. Rozdział czwarty”]. Badania prelegentki dowodzą, że w powieści tej autorka zastosowała postmodernistyczną strategię „śmierci autora”, wykorzystując apokryf jako formę literacką.

Referat Mariany Kril to z kolei próba pochylenia się nad ostatnim tekstem wybitnej poetki ukraińskiej Liny Kostenko. Prelegentka stwierdziła, że analizowana przez nią książka jest nie tyle powieścią, ile raczej pamfletem społecznym poruszającym aktualne problemy rzeczywistości ukraińskiej (związane z pokoleniem lat sześćdziesiątych, katastrofą czarnobylską, zabójstwem Heorhija Gongadzego czy pomarańczową rewolucją). Uznała, że pojawienie się tej książki było jednym z najważniejszych wydarzeń w literaturze ukraińskiej niepodległej Ukrainy. Ostatni referat tego dnia zaprezentowała Krystyna Gerasymiw, która mówiła o dydaktycznej roli listów pasterskich metropolity lwowskiego, abp. Andrzeja Szeptyckiego.

Zwieńczeniem drugiego dnia obrad była ciekawa dyskusja wokół zaprezentowanych referatów, po której nastąpiło podsumowanie i oficjalne zamknięcie konferencji przez prof. Mirosławę Ołdakowską-Kufłową. Organizatorka podziękowała wszystkim uczestnikom za przyjęcie zaproszenia i interesujące głosy w dyskusji naukowej, wyraziła też nadzieję na kolejne spotkania naukowe w Lublinie.

² Dla potrzeb niniejszej publikacji tytuł powieści podaję w tłumaczeniu dosłownym.

³ Zob. O. Zabużko, *Knyha buttia. Hława czetwerta*, Fakt, Kijów 2008.